

ראינו גם כי כל נוסחאותיו של הרמ"ה – הספרדי נמצאות בכתב היד. כמו כן רב מאד השווין בין נוסחת התלמוד שבכתב היד לזו שבעין יעקב²², הגדות התלמוד²³ ומנורת המאור לר"י אבוהב²⁴ ולר"י אלנקאווה²⁵, הידועים כמשקפים נאמנה את מסורת נוסחת ספרי ספרד²⁶.

המעין בדברי הרא"ש במקומות הנסמנים לעיל, יראה איך בכל מקום אשר מביא את גרסת 'ספרי ספרד', תמיד נסמך עליהם ולומד מדרישתם או מפרישתם. ומתוך זה יש ללמוד על רוב חשיבותם וסמכותם של 'נוסחאות ספרדיות'²⁷. וידוע דכמו"כ דרך רבינו הרמב"ן בחידושו²⁸, אשר פעמים רבות מכריע בפירוש הסוגיא לכאן ולכאן לפי 'נוסחאות ספרד'. ועיין גם למהר"ם די לוזאנו בהקדמת ספרו שתי ידות²⁹ שכתב וז"ל: '...ספרי ספרד שהם המוגהים והנאמנים שראוי לסמוך עליהם, ואעידה לי עדים נאמנים. כתב הראב"ד בהשגותיו על ספר המאור סוף"ק דברכות וז"ל: ואם נראה בגרסא זו מעט דוחק טוב להעמידה כי נסחא ספרדית היא, עכ"ל. גם הרמב"ן ז"ל במלחמות סוף"פ הרואה כתב וז"ל: אבל ספרי ספרד יותר נאמנים מספרינו עכ"ל...'³⁰.

* * *

ספרד

(22) דפוס ראשון שאלונקי רע"ו. בדפוסים המאוחרים נשתנה הנוסח כליל ביד כל מדפיס ומדפיס. (ועיין מש"כ הרנ"ן רבינוביץ בהקדמתו לדק"ס ברכות עמ' 20: 'גם היה לי העין יעקב הראשון שהדפיסו המחבר בעצמו בשאלונקי סביב לשנת רע"ו והוא משונה הרבה מהעין יעקב המצוי אצלנו, ובדפוס יושטינאן שנת ש"ו שינו את רוב נוסחאותיו ע"פ גרסת הגמרא וקלקלו הרבה בזה').

(23) והוא כעין יעקב, וקדם לו, שכן נדפס בקושטא רע"א. ונזכר בהקדמת מהר"י חביב לעין יעקב: 'וגם עתה ראיתי בעיני אחר אשר החילתי לסדר ולכתוב החבור הזה כי כבר קדמי חכם ספרדי אשר כתב על ספר מיוחד כל מדרשי התלמוד. וכבר הסכימו להדפיסו אנשים חכמים ונכונים העומדים על מלאכת ההדפסה בעיר גדולה של חכמים וסופרים קוסטאנטנינו ומלאה הארץ דעה מאותם הספרים וכו', וגם בכל זה לא מנעתי עצמי מלהשלים מלאכתי מלאכת שמים כי טובים השנים...'. עוד על ספר זה ראה מש"כ הרנ"ן רבינוביץ, מאמר על הדפסת התלמוד, מהדורת י-ם תשי"ב עמוד רנ"ד-רנ"ו.

(24) דפוס ראשון קושטא רע"ד.

(25) נדפס בשלימותו לראשונה נ"י תרפ"ט-תרצ"ב.

(26) ומהשינויים הקיימים ברור שאין ללמוד דבר, שכן אף שלושת ספרים אלו נשתנו זה מזה על אף שייכותם כולם למשפחת ספרי ספרד.

(27) ומכאן יש להשיב על מש"כ מהר"צ הכהן מלובלין (ישראל קדושים דף ד, א) שהביא דברי הרמב"ן המשתבח בנוסחאות ספרדיות, והציב לעומתם דברי הרא"ש בתשובה (כ' כ') שכתב 'כי אני מחזיק את המסורת שלנו, וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז, שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרבן. וכן קבלת אבותינו רבותינו בצרפת, יותר מקבלת בני הארץ הזאת, והסיק דדבריו אמורים לא רק בעניני הלכה ומנהג (שעליהם נסובים דברי הרא"ש), אלא אף גבי נוסחאות הגמרא. ולאמור אין משמע כן כלל.

(28) עיין בחידושו לשבת קנא, א; כתובות לא, ב; ב"ב יח, ב ועוד.

(29) וונציא שע"ח.

(30) וע"ע טוב עין לגחיד"א (סימן יח אות פ"ז). ויש להעיר דדברי הרמב"ל מחודשים במה שהסיק מעדות הראשונים על עדיפות ספרי התלמוד של ספרד, גם על כתבי הקודש שבהא איירי שם. ולפז"ר אין ללמוד מזה על זה.